

ҒАҒУР ҒУЛОМНИНГ ОБРАЗ ЯРАТИШ МАҲОРАТИ

Гўзалхон Муҳаммадҷонова

филология фанлари доктори, доцент

Ўзбекистон, ФарДУ

Guzalfayz76@ru

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ғафур Ғуломнинг образ яратиш маҳорати тадқиқ этилган. Анъанавий тимсоллар ва лирик образлар талқинидаги ўзига хослик адабий-эстетик тафаккур ва бадиий идрок контекстида ўрганилган. Хусусан, шоир яратган ота тимсолининг бадиий тасвирида миллий ва умуминсоний қадриятлар ифодаси, шоир қўллаган поэтик усуллар тавсифланади, ижодкорнинг зоявий-бадиий концепцияси ҳақида хулосалар берилади.

Калим сўзлар: *образ ва образлик, адабий анъана, ворислик, адабий таъсир, Ғафур Ғулом шеърляти, ота образи, бадиий концепция, бадиий идрок, адабий-эстетик тафаккур, бадиий-эстетик функция, мумтоз адабиёт, тасвир усуллари, услуб.*

ABSTRACT

The article examines Ghafur Ghulam's image creation skills. The originality in the interpretation of traditional symbols and lyrical images is studied in the context of literary-aesthetic thinking and artistic perception. In particular, the expression of national and universal values, the poetic methods used by the poet are described in the artistic image of the father image created by the poet, and conclusions are given about the ideological and artistic concept of the creator.

Key words: *image and imagery, literary tradition, inheritance, literary influence, Gafur Ghulam's poetry, father image, artistic concept, artistic perception, literary-aesthetic thinking, artistic-aesthetic function, classical literature, image methods, style.*

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются навыки создания имиджа Гафура Гулама. Исследуется своеобразие трактовки традиционных символов и лирических образов в контексте литературно-эстетического мышления и художественного восприятия. В частности, описывается выражение национальных и общечеловеческих ценностей, поэтические приемы, используемые поэтом, в созданном поэтом художественном образе образа отца, даются выводы об идейно-художественной концепции творца.

Ключевые слова: образ и образность, литературная традиция, наследственность, литературное влияние, поэзия Гафура Гулама, образ отца, художественная концепция, художественное восприятие, литературно-эстетическое мышление, художественно-эстетическая функция, классическая литература, образные приемы, стиль.

КИРИШ

Анъанавий тимсоллардан фойдаланиш шоирга поэтик фикрни таъсирчан ва образли ифодалаш имконини беради. Мумтоз лирикада *гул ва булбул, ошиқ ва маъшуқа, рақиб* каби тимсоллар воситасида лирик қаҳрамон, шоирнинг кечинмалари ифодаланиб, уларда ишқи илоҳий ва ишқий ом ўз маъносида ҳамда рамзий маънода куйланади. Мумтоз адабиётнинг ғазал жанрида ва қатор шеърини шаклларда мазкур лирик образлар мотив сифатида яшаб келмоқда. Жадид адабиёти даврида шеърини ижтимоий фикрларни ифодалашнинг асосий ва таъсирчан воситаларидан бири бўлиб қолди. Бу ҳолат шеъринидаги лирик образлар сирасини янгилари билан бойитди. Биргина Чўлпоннинг мисолида оладиган *бўлсак, йўл, йўлчи, юлдуз* поэтик образлари шоирнинг маърифатпарварлик, эрк ва озодлик ғояларини, муаллифнинг бадиий концепциясини ифодалашда (*йўл – кураш, йўлчи – курашчи, юлдуз – мақсад*) муҳим бадиий-эстетик вазифа бажарди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Гафур Гулом ижодида ҳам лирик образлар сираси янгича шакллантирилганини кўриш мумкин. Шоир мумтоз тимсолларни ўз замонасига шундоққина кўчириб қўя қолмайди, балки анъанавий поэтик образларга кўшимча маъно юклаб, замонавийлаштиради, янгича талқин этади. Жумладан, *маъшуқа – ватан, ошиқ – лирик қаҳрамон, соқий – ҳаёт, Яратувчи, қуёш – ҳаётийликни таъминловчи омил, барҳаётлик, кун ва тун – ўтмиш ва бугун, тонг, тонготар – нурли келажакнинг бошланиши.*

Шоирнинг лирик меросида соқийнома мазмунидаги мисралар учрайди. Уларда соқийга мурожаат, май, шароб талқинлари ҳам учрайдики, бу баъзи ўринларда ўз маъносида, баъзан эса рамзий маънони ифода этади:

Ҳаёт шаробидан бир қултум ютай,

Дамлар ганиматдир, умрзоқ соқий.

Қуёш-ку фалакда кезиб юрибди,

Умримиз боқийдир, умримиз боқий.

Ҳайёмона битилган ушбу мисралар соқийнома жанрининг анъаналарига хос равишда Аллоҳ ва комил инсон, ҳаёт ва умр ҳақидаги фалсафий

мушоҳадани акс эттирган. Бу тазод, тақрир санъати ёрдамида янада таъсирли ифодаланган.

Аёнки, ҳар бир бадиий асар муаллифнинг муайян бадиий-концепциясини ўзида ифода этади. Унда ҳаёт ҳақидаги фалсафий умумлашмалар образлилик асосида ўз аксини топади. Ғафур Ғулом шеърияти нафақат бир миллат, бир халқ доирасида балки бутун инсониятга дахлдор ҳаёт фалсафасини ўзида мужассамлайди. Фольклор, мумтоз адабиёт ва асрлар оша доимий долзарб бўлиб келган умр мазмуни, инсон ҳаётининг шарҳи қисқа ва лўнда тарзда сўз санъати ҳамда мусиқий тафаккур синтезидаги қарашларда бадиий талқин этилади. “Киши кўргилиги” тўртлиги лирик тавсиф ва изоҳлардан иборат бўлиб, руҳий-психологик ҳолатлар талқинда ҳикмат, афоризмга хос маъни касб этади:

Онадан туғилмоқ:

Мусиқий оҳанг каби аввал “тарона”дан бошланади.

Яшамоқ:

Чолғуда “даромад”дай кучли ўйлар-ла чимиртар қошлар.

Бизни севмак:

У “авж” пардаси янглиз кўнгилни эркалатганга ўхшар.

Лекин ўлмак:

Аламли “савт”дирки, барча тингловчининг кўзин ёшлар.

Ушбу сатрларда шоирнинг мусиқага муҳаббати ва мусиқа илмидан боҳабарлиги сезилади. Инсон умрининг даврлари мусиқадаги куйлар мазмун-моҳиятига кўра тавсифланган ушбу мисраларда илми мусиқийга оид атамалар қўлланган. Умр фасллари “тарона”, “даромад”, “авж”, “савт” каби куй ва кўшиқ ижросининг босқичларидаги руҳий-ҳиссий таъсирланишлар ҳолатларига қиёслаб шарҳланадики, бу сўз ва мусиқа санъати уйғунлигидаги синтезлашувни юзага келтирган. Шоир мумтоз ва тасаввуфий анъаналарга монанд ҳолда инсон умрини туғилиш ҳамда ўлим орасидаги имконият, бир неъмат деб билади. Ибтидо (туғилиш) интиҳодан(ўлим)дан даракчидир. Умрнинг чин маънода яшаб ўтилгани эса севмоқ ва севилмоқ билан ўлчанади. Қалбида муҳаббати бор инсонгина ҳақиқий маънода ҳаётни яшаб ўтган ҳисобланади. Севги кучли руҳий-ҳиссий эврилишларга бой, инсонни буткул ўзгартириб юбора олиш қудратига эга туйғу. Шоир ана шу қудратли туйғуни тирикликнинг, умрнинг мазмуни деган ғояни илгари суради. Ҳаётни севмоқ, оламни меҳр-муҳаббат кўзлари билан идрок этмоқ, инсонларни севиб ардоқламоқ, яратувчанликни, ижодни юракдан туймоқ ва унга ўзни бағишламоқ, умуман, жўшқин севги оламида яшамоқ бу шоир ижодининг асосий концепциясидир. Ана шундай бебаҳо ҳаётнинг ҳар бир лаҳзаси, сонияси кадрлидир.

Ғафур Ғулом анъанавий лирикада яққол акс этмаган образларни кашф эта олди. Жумладан, ишчи, деҳқон, меҳнаткаш тимсоллари. Ушбу тимсоллари мавжуд мафкуранинг тинимсиз меҳнат қилиш сиёсатини тарғиб қилиш учун таъсирли восита, асосий мақсад бўлган бўлса-да, меҳнатсеварликни, яратувчанликни улуғлаш концепцияси замонавий қарашлар билан уйғунлашиб кетган. Тўғри, мазкур мавзудаги ҳамма шеърларни ҳам поэтик мукамал деб бўлмайди, аммо меҳнатсеварликнинг анъанавий талқини шоир ижодида услубий сайқалланган. Айниқса, мумтоз шеърини шаклларга мурожаат воситасида мазкур образлар орқали анъанавий гуманистик концепциянинг илгари сурилиши шоир ижодидаги услубий янгиланишларни намоён этади.

Ғафур Ғулом лирикаси миллий шеърятда ўзбек отаси тимсолини ёрқин намоён этгани билан алоҳида эътирофга лойиқ. Бу образ шоир ижодининг марказида туради ва деярли барча шеърларида кенг мушоҳадали, ҳаётсевар, оила ва ватан тақдирига қайғурган *отанинг* теран нигоҳи сезилиб туради. Мазкур йўл билан шоир шеърятда лирик образ характерини ифодалашнинг ноанъанавий усуллари кашф этди. Лириканинг имкониятлари доирасида нафақат лирик ҳиссий-кечинмаларни бериш, балки портрет чизгилари, монолог каби усуллар воситасида лирик асарда ҳам эпик асарлардан кам бўлмаган ҳолда тўлақонли характер ярата олиш мумкинлигини исботлади. Ғафур Ғулом лирикасида Ота сиймоси ўзининг мукамал салобати билан намоён бўлади.

Шоир бу борада бадиий нутқнинг монолог усулидан унумли фойдаланган. Отанинг нутқида оталарча меҳр, дуоғўйлик, насиҳат, келажакка умид, бахтиёрликдан масрурлик, оила ва жамият олдидаги масъулиятни чуқур ҳис этиш, кенгфёъл ва вазминлик, мушоҳадакорлик каби сифатлар яққол акс этиб туради. “Кузатиш” шеърида урушга кузатилаётган фарзандга эзгу тилаклар, дуо билан биргаликда насиҳат мазмуни етакчилик қилади. Шунинг баробарида отанинг урушга, босқинчиларга қарши чексиз нафрати, қаҳри ҳам акс этади. Бу туйғулар ва уларнинг халқона ифодасида бутун оталарнинг умумлашма образини тасаввур этиш мумкин:

Сафлар олдида бўл, мард бўл, ботир бўл,

Дўстларга ҳамоҳанг жўра бўл, жўр бўл,

Она юрт ҳурмати, Ватан ҳурмати

Халқимнинг ҳурмати голиб бўл, зўр бўл. (“Кузатиш” Б.37)

“Соғиниш” шеъри ўзбек лирикасида ота сиймосини лиро-эпик талқинда ёрқин ифодалаб бера олган ноёб дурдонадир. Унда отанинг ички руҳий оламидаги соғинч, хавотир, васвасалар оғир вазминлик, сабот билан уйғун тасвирланади. Одатда шеърда портрет кўп учрамайди. Лекин ушбу шеърда

тўлақонли миллийлик билан суғорилган тасвирларда ўзбек отаси умумлашма образ даражасига кўтарилган.

*Зўр карвон йўлида етим бўтадек,
Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш.
Энг кичик заррадан Юпитергача
Ўзинг мураббийсан, хабар бер, Қуёш! (“Согиниш”)*

Карвон ва бўталоқ образи мумтоз адабиётда иложсизликнинг кўҳна тасвирлардан биридир. Гулханийнинг “Зарбулмасал” асарида “Туя ва бўталоқ” масалида ушбу руҳий ҳолат ғоят таъсирчан ифодаланган. Шоир ана шу тасвирни ижтимоий кўламдорлик бағишлаб, уруш давридаги бутун халқнинг руҳиятини ўзи ва фронтга йўл олган фарзанди мисолида ёритиб беради. Урушга сафарбарликдаги карвон дарҳақиқат, халқ дардини, фарёдини, соғинчини, умидини, айрилиқ ва изтиробларини гарданига олган карвон эканлиги “зўр” сўзи билан тавсифланган. “Зўр” сўзи турк тилида “қийин, оғир” маъноларини ифодалайди. Ўзбек тилида эса “яхши, улкан, катта” маъноларини беради. Шоир ушбу сатрда айнан туркий тилдаги ифодасига урғу қаратган дейиш мумкин. Лирик қахрамон – ота, ўз фарзандини урушга (катта карвон сафига қўшар экан)кузатар экан, юрагида васваса, хавотир ва изтироб билан унинг ортидан эргашади. Бу тасвир бугунги шеърятда тез-тез учраб турган сўз ва кино санъатидаги бадиий синтезга хос талқинни эслатади. Ўз фарзандини кузатаётган ота ва кўплаб шундай ота-оналар сиймоси коинот тасвири кенгликлари билан уйғунлашади. Гўёки, кинооператор бир ота ва ўғил қисматини бутун олам, коинот, башар қисмати билан боғлайди.

*Унда етук эди мерос мард гурур,
Остонани ўпиб, қасамёд қилди.
Укаларин эркалаб ўзимдай мағрур,
Яъни обод уйимни у дилшод қилди (“Согиниш”).*

“Ватан – остонадан бошланади”, – дейди доно халқимиз. Остона кичик ватан – оилага, меҳр ва муҳаббат ошиёнига кириш ўрни. У айти жихатга кўра ҳам муқаддасдир. Шунинг баробарида катта олам (жамият, ижтимоий муҳит) ва кичик олам(оила, инсон)нинг ҳудудий боғланиш ва фарқланиш жойи. Остона – кутиб олиш ва кузатиб қўйиш манзили. Остона – дахлсизлик, эркинлик ва холиснинг бошланиш ўрни. Остонани ўпиб қасамёд қилинишида оила ва қондошлар ҳаққи тинчлик йўлида фидокорона курашчи бўлишга онт ичмоқни ифодалайди. Айти шу руҳий ҳолатда “укаларни мағрур эркалаш” отанинг муносиб вориси эканлигига таъкидни, ота ва ўғил ўртасидаги руҳий-маънавий яқинлик, меҳр-оқибатни акс эттирган.

*Не қилса отамен, мерос ҳиссиёт...
Жондан соғинишга унинг ҳаққи бор.
Кутамадан узоқдан кўринса бир от,
Келаяпти дейман, кўринса зубор.*

*Кечқурун ош сузсак, бир насиба кам,
Кўмсайман бировни – аллакимимни.
Доимо умидим бардам бўлса ҳам
Баъзан васвасалар босар дилимни...*

Кечки таомланишда бутун оиланинг бир дастурхон атрофида жаъм бўлиши, айниқса, шарқона менталитетда жуда гўзал қадрият. У оиланинг бирдамлигини, бир-бирига бўлган меҳр-муҳаббатининг ифодасидир. Шоир ана шу реалия орқали отанинг очиқ-ошкор ифодаланмас, қалбида сақлайдиган меҳрини, оталарча хавотирини таъсирчан ифодалашга эришган.

Шеърга танланган вазн лирик қаҳрамон руҳиятини теран ёритишга хизмат қилган. 11 бўғиндан ташкил топган шеърий мисралар 6+5 тарзида туруқланган бўлиб, ундаги оҳанг оқими ота образининг руҳий оламига ниҳоятда мос келган. *Соғинмоқ, кутмоқ, кўмсамоқ, васваса босмоқ* каби руҳий ҳолатларда лирик қаҳрамоннинг ботиний дунёси янада аниқроқ акс этади. Аммо *умиди бардам* отанинг тушкунликка бўй беришга ҳаққи йўқ. Чунки унга суянган бутун оила, ўғлининг суйгани – “қўшни қиз” бор. Ота эътиқодда собит, уларга далда бериб, ёруғ кунлар келишига қадар мададкор бўлмоғи лозим. Шеърда энг нозик, нафис туйғулар моҳирлик билан ифодаланган:

*Асалдан ажраган мумдек сарғариб,
Ини йўқ аридек тўзгиганим йўқ.
Улуг эътиқодда ўларман қариб,
Абаддир мендаги падарий ҳуқуқ.*

ХУЛОСА

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, лирикада Ғафур Ғулом ўзбек отаси, ишчи, деҳқон, замона ёшлари образини давр билан ҳамнафас яратди. Мазкур образлар замонавий ўзбек лирикаси образлари галереясини бойитди. Хусусан, ўзбек отаси тимсоли ҳам зоҳиран, ҳам ботинан юксак даражада кашф этилди. Отанинг руҳий кечинмалари, оталик масъулияти, ватан ва оила олдидаги бурчи масалалари образли тасвирланди. Динамик портрет чизгилари асосида отанинг зоҳирий қиёфаси ёрқин ва аниқ рангларда тасвирланди.

REFERENCES

1. Ўзбек адабий танқиди. Антология. (2011). Тошкент: Турон-Иқбол.
2. СУВОН МЕЛИ. (2013). Ғафур Ғулом: вақт фалсафаси.// Ўзбек тили ва адабиёти.
3. ҒАФУР ҒУЛОМ. (1983-1984) Мукамал асарлар тўплами. 12 томлик. 1-2 том. Тошкент: Фан.
4. ҒАФУР ҒУЛОМ. (2003). Танланган асарлар. Тошкент. Ғафур Ғулом номидаги МНИУ.
5. МАМАЖОНОВ С. (1963). Шоир ва замонавийлик. Тошкент: Фан.
6. МАМАЖОНОВ С. (1966). Ғафур Ғулом прозаси. Тошкент: Фан.
7. МАМАЖОНОВ С. (1972). Услуб жилolari. Тошкент: Адабиёт ва санъат.